

4rd INTERNATIONAL HUMAN and SOCIAL SCIENCE RESEARCHES CONGRESS 2021

Dr. Ahmad Ali

Dr. Muhammad Uhaib As'ad

Dr. Macario Gayeta

Prof. Rahul Chauhan

Deadline for Payment

3 JUNE 2021

Deadline for full text submission

23 JULY 2021

1

3 JUNE 2021

Deadline for Abstract submission

2

Deadline for Payment

3 JUNE 2021

3

11 JULY 2021

Publishment of Abstract Book

4

Deadline for full text submission

23 JULY 2021

5

8 AUGUST 2021

Publishment of Full paper book

19 - 22 NOVEMBER 21

Congress will be held online

<http://www.dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

itobiadcongress@gmail.com

<https://www.facebook.com/groups/309408363447997>

*4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF
THE HUMAN AND SOCIAL
SCIENCE*

RESEARCHES (ITOBİAD)

10-13 JUNE 2021

CONGRESS BOOK

EDITOR:

PROF.DR. SERKAN DİLEK

PUBLISHING DATE: 01.08.2021

ISBN: 978-605-74583-6-0

**CHAIR OF THE HUMAN AND SOCIAL
SCIENCES RESEARCHES**

ASSOCIATE PROF.DR. MUSTAFA YİĞİTOĞLU

(Karabuk University / Turkey)

CONGRESS COORDINATOR

PROF.DR. SERKAN DİLEK

(Kastamonu University /Turkey)

ORGANIZING COMMITTEE:

ASSOC.PROF.DR. MUSTAFA YİĞİTOĞLU

(Karabuk University / Turkey)

PROF.DR. SERKAN DİLEK

(Kastamonu University /Turkey)

PROF.DR. SOBİROV BOBUR

(Samarkand Institute of Economics and Service /Uzbekistan)

PROF.DR. JOSE RAMOS PIRES MANSO

(University Beira Interior / Portugal)

PROF. RAHUL CHAUHAN

(Parul Institute of Business Administration / India)

ASSOC.PROF.DR. ENVER KAPAĞAN

(Bolu Abant İzzet Baysal University / Turkey)

ASSOC.PROF.DR. ERHAN TECİM

(Necmettin Erbakan University / Turkey)

ASSIST. PROF.DR. AHMAD ALI

(Abdul Wali Khan University / Pakistan)

ASSIST. PROF.DR. JERICHO D. ECIJA

(Eastern Visayas State University / Philippines)

ASSISTANT OF CONGRESS COORDINATOR

Celal KARADÖL

HONORARY BOARD

PROF.DR. JOSE RAMOS PIRES MANSO

(University Beira Interior / Portugal)

PROF.DR. ESMAIEL ABOUNOORI

(Mazandaran University / Iran)

PROF.DR. ORHAN KÜÇÜK

(Sakarya University of Applied Sciences / Turkey)

PROF.DR. RATNESH DWIVEDI

(Leamington University / Britain)

PROF. RAHUL CHAUHAN

(Parul Institute of Business Administration / India)

ASSOC. PROF.DR. DHANONJOY KUMAR

(Islamic University Kushtia / Bangladesh)

ASSOC.PROF.DR. ÖMER FARUK HABERGETİREN

(Karabuk University / Turkey)

ASSOC. PROF.DR. OZODBEG KARAMATOV

(Kastamonu University / Turkey)

ASSOC.PROF.DR. ŞÜKRÜ MADEN

(Karabuk University / Turkey)

ASSOC. PROF.DR. UTKU ALTUNOZ

(Sinop University / Turkey)

ASSIST. PROF.DR. AHMAD ALI

(Abdul Wali Khan University / Pakistan)

ASSIST. PROF.DR. JERICHO D. ECIJA

(Eastern Visayas State University / Philippines)

ASSIST. PROF DR. MUHAMMAD UHAİB AS' AD

(Universitas Islam Kalimantan / Indonesia)

ASSIST. PROF DR. RIZKA ZULFIKAR

(Universitas Islam Kalimantan / Indonesia)

ASSIST. PROF.DR. NADIA MANSOUR

(University of Salamanca / Tunisia)

ASSIST. PROF DR. CAN DOĞAN

(Karabuk University / Turkey)

ASSIST. PROF DR. CENNET GÖLOĞLU DEMİR

(Bandırma 17 Eylül University / Turkey)

ASSIST. PROF.DR. NAGMI MOFTAH AİMER

(Higher Institute of Marine Sciences Techniques Sabratha/ Libya)

SCIENTIFIC BOARD

PROF.DR. SOBİROV BOBUR

(Samarkand Institute of Economics and Service /Uzbekistan)

PROF.DR. JOSE RAMOS PIRES MANSO

(University Beira Interior / Portugal)

PROF.DR. ESMAIEL ABOUNOORI

(Mazandaran University / Iran)

PROF.DR. ORHAN KÜÇÜK

(Kastamonu University / Turkey)

PROF.DR. SELİM ADEM HATIRLI

(Süleyman Demirel University / Turkey)

PROF. RAHUL CHAUHAN

(Parul Institute of Business Administration / India)

ASSOC. PROF.DR. DHANONJOY KUMAR

(Islamic University Kushtia /Bangladesh)

ASSOC.PROF.DR. ÖMER FARUK HABERGETİREN

(Karabuk University / Turkey)

ASSOC. PROF.DR. OZODBEG KARAMATOV

(Kastamonu University / Turkey)

ASSOC.PROF.DR. ŞÜKRÜ MADEN

(Karabuk University / Turkey)

ASSOC. PROF.DR. CENGİZ BUYAR

(Kırgızistan Türkiye Manas University / Kyrgyzstan)

ASSIST. PROF.DR. AHMAD ALI

(Abdul Wali Khan University / Pakistan)

ASSIST. PROF.DR. JERICHO D. ECIJA

(Eastern Visayas State University / Philippines)

ASSIST.PROF.DR. ASAD ULLAH

(The University of Agriculture, Peshawar /Pakistan)

ASSIST. PROF DR. MUHAMMAD UHAÏB AS'AD

(Universitas Islam Kalimantan / Indonesia)

ASSIST. PROF DR. RIZKA ZULFIKAR

(Universitas Islam Kalimantan / Indonesia)

ASSIST. PROF.DR. NADIA MANSOUR

(University of Salamanca / Tunisia)

ASSIST. PROF DR. CAN DOĞAN

(Karabuk University / Turkey)

ASSIST. PROF DR. CENNET GÖLOĞLU DEMİR

(Bandırma 17 Eylül University / Turkey)

ASSIST. PROF.DR. AHMAD ALI

(Abdul Wali Khan University / Pakistan)

ASSIST. PROF.DR. JERICHO D. ECIJA

(Eastern Visayas State University / Philippines)

ASSIST. PROF.DR. NAGMİ MOFTAH AİMER

(Higher Institute of Marine Sciences Techniques Sabratha/ Libya)

ASSIST. PROF.DR. OMAR ELRAMALLI

(Misrata University / Libya)

PRESENTATION

We are very happy to have held the 4TH International Human and Social Sciences Researches Congress. 4TH International Human and Social Sciences Researches congress held online between June 10 to 13 in 2021 with 39 presentations from 9 countries (Turkey, Pakistan, Philippines, Indonesia, India, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Kazakhstan, Libya). We are thankful to Prof.Dr. Ahmad Ali, Prof. Rahul Chauhan, Prof.Dr. Muhammad Uhaib As'ad, Prof.Dr. Macario Gayeto and Prof.Dr. Ratnesh Dwivedi for being keynote speaker in our congress. The Journal of Humanities and Social Sciences Researches aims to support qualified scientific publications in the field of social sciences and to provide opportunities for young academicians. This is our congress book which includes two parts. In the first part abstracts of all presentations are published. Some of our participants submitted full texts and these full texts are published in the second part of our congress book.

We are planning to continue organizing international academic congresses to achieve our goal. As the Journal of Human and Social Sciences Researches, we will continue to publish qualified scientific research in the field of social sciences. We would like to thank the valuable researchers, scientific and honorary board members who attended our congress, and hope to see them among us at our fifth congress.

Prof.Dr. Serkan DİLEK

Congress Coordinator

CONTENTS

	<i>Page Number</i>
CONTENTS	<i>10-14</i>
AHMAD ALÌ, KEYNOTE SPEECH	<i>15</i>
RATNESH DWIVEDI, KEYNOTE SPEECH	<i>16</i>
MUHAMMAD UHAIB AS'AD, KEYNOTE SPEECH	<i>17</i>
RAHUL CHAUHAN, KEYNOTE SPEECH	<i>19</i>
MACARIO GAYETA, KEYNOTE SPEECH	<i>20</i>
<i>ABSTRACTS PART</i>	<i>21</i>
<i>Abstracts of International Participants</i>	
Ratnesh Dwivedi. A Scientific Study For Proving Sanskrit as World's Most Computer Friendly, Scientific Language and Vedic Philosophy as Foundation Stone of Human Civilization by Studying Shad Darshan Bhat Kumar	22
Mudasir Rasool Mir, Mehnaz Mukhdoomi, Dr. Aadil Bashir. Substance Abuse During Covid-19 Pandemic: An Integrative Review	23
Viquar Fatima. Employee Relations For Organizational Sustainability.	24
Dilfuza Zokirovna Olimova . Types of Transformations In Translation	25
Ratnesh Dwivedi. NASA :1940-2020 –The History That Was Made 50 Years Ago	26
Nazrul Islam. Women in Public Administration	28
Afzaal Amin. Mohammad Hayat Khan & Hina Malik. US Drone Strikes in FATA Pakistan, its Collateral Damages how it increases the war on terror	29
Asifa Wali Bhat., Tasaduq H. Shah and M.H. Balkhi. Studies on Maturation and Spawning of the rainbow trout <i>Oncorhynchus mykiss</i> Walbaum, 1792 (Salmoniformes: Salmonidae) from Kashmir	30
Bilal Ahmad Bhat, Shaziya Gull, Bilkees Nazir. Impact of COVID-19 Pandemic on Psychological Health of The Elderly Population in Kashmir Valley: A Sample	31
Saima Hassan, Dr.Moeiza Ashraf and Dr. Bilal Ahmad Bhat. A Survey on Pesticide use Patterns and Farmers' Perceptions: A Case Study From Apple Cultivating Areas of	32

District Shopian, Kashmir, India	
Ishrat Mohd, Farooz A. Bhat* Bilal A. Bhat. Spawning induction of Common carp using ovatide injection in Kashmir	34
Sidrat Ul Muntaha Anees, Sherub Ayoub Shalla and Bilal Ahmad Bhat. Impact on COVID-19 On Daily Life in Kashmir: A Sample Survey	35
Ecija, Jericho. Learners Without Laptops and Stable Internet: A Phenomenology of Practical Research Students in a Public School	36
Singha, Yaiphabi. Traditional Livelihood and Ethnic Group: Reflection on the history and relevance of Inner Line Permit System in North East India	37
Ratnesh Dwivedi. Narendra Damodar Das Modi : A Critical Study	38
Aimer, Nagmi Moftah & Elkhdr, Hassan R.H. Asymmetric impact of oil price shock on economic uncertainty: Application of the nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) model	39
Ahmed Abdal; Vij, Suman & Qureshi, Sumera. IMPACT OF GREEN PRODUCT MARKETING ON CONSUMER BUYING DECISION IN INDIA: A STUDY	40
Tabasum Ara, Arizo Jan and Bilal Ahmad Bhat. A Study On Impact of COVID-19 Pandemic On Food Behaviour and Consumption in Central Kashmir	42
Bobur Sabirov. Country Brand Marketing by Tourism	43
Aradhana Kumari. The Impact Of Technology Change on the global platform	44
Ramani Swarna. Comparison between IBM AMOS and PLS SMART Some Western Philosophical Reflections	46
Buyar, Cengiz. Demokrasi Yolunda Kırgızistan ve Bölgedeki Tarihi Rolü.	47
Bilal Ahmad Bhat, Masarat Khan, Naheeda Rehman. A Study on Companionship and Attitude of Students Towards Animals During Current COVID-19 Pandemic in Kashmir Valley: A Sample Survey	48
Nazrul Islam. Better Administration Better Life.	49
Abstracts of Turkish Participants	50
Küçük, Orhan. & Muhammed Ejdea. The Relationship Unlimit Improvement and Logistics Management: Literature Research	51

Küçük, Orhan. & Muhammed, Muhammed. The Relationship Between Bullying in the Workplace and Organizational Commitment: A Research in Iraq	52
Çiğdem, Şemsettin & Yıldız, Bülent. The Impact of Sustainable Supplier Selection on Sustainable Supply Chain Performance	53
Ulusoy, Tolga; Civek, Funda. Uluslararası Pazarlamada Hedef Pazar Seçim Stratejileri ve Kültürün Hedef Pazar Seçimi Üzerine Etkisi	55
Budak, Sema; Konak, Ali & Dilek, Serkan. Uluslararası Göç ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği	56
Dilek, Serkan; Konak, Ali & Yamakoğlu, Ersin. Sabah Gazetesi Ekonomi Sayfalarında Çin ile İlgili İçeriklerin İncelenmesi	58
Çetin, Elif; Karakaya, Abdullah & Arıcı, Hayriye Şule. İç Girişimsel Faaliyetlerin İşletme Amaçlarına Etkisi.	60
Erarslan, Cemil & Narman, Zeynep. Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Vektör Otoregresif Model ile Analizi	62
Bozkurt, Emine. & Karakaya, Abdullah. Yönetmel Başarıda Adaletin Rolü: Maverdi'de Adalet Anlayışı	64
Özbay, Ferhat. Türkiye'de Sürdürülebilir Bir Çevre İçin Nüfus ve Eğitimin Önemi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	66
Oğuztürk, Bekir Sami & Özbay, Ferhat. Yeşil İnovasyonun Yenilebilir Enerji Üzerindeki Etkisi: BRICS Beşlisi ve Türkiye İçin Bir Panel Veri Analizi	67
Gökmen, Damla. İhracatta Ürün ve Pazar Çeşitlenmesi Bağlamında Yoğunlaşma Analizi: Kastamonu İli Üzerine Bir Araştırma	68
Altınöz, Utku. Yatırımcı Duyarlılığı Teorisi Bağlamında Tüketici Güven Endeksi-Borsa İstanbul Endeks Etkileşimi.	70
Cihan Çobanoğlu, Ümit Gümrah. Yatırım-nakit Akış Duyarlılığının Finansal kısıtlar yorumu: firma büyüklüğü gruplarından bir karşıt kanıt	72
Özkan, Ali Rafet & Kamalova, Feride. Dijital Misyonerlik: Kazakistan'da Dijital Din Propagandası	74
Samal Muratbekkızı Jalmagambetova. Ali Rafet Özkan. Kazakistan "course to the future"	76

İhracatta Ürün ve Pazar Çeşitlenmesi Bağlamında Yoğunlaşma Analizi: Kastamonu İli Üzerine Bir Araştırma

Damla GÖKMEN

Bartın Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

dgokmen@bartin.edu.tr

Özet

Küreselleşen dünyada ülkelerin küresel pazarda rekabet edebilirliği açısından ihracat büyük bir önem teşkil etmektedir. Ancak ihracatın belirli bir ürün ve ülke grubuna bağlı olması ihracatta istikrarsızlığa sebep olmaktadır. İhracatta ürün ve ülke bazında çeşitlenmenin sağlanmasıyla bu istikrarsızlıkların önüne geçilebilir ve ihracat gelirlerinde meydana gelen dalgalanmalar ortadan kaldırılabilir. Bu çalışmada Kastamonu ilinin ihracatta yoğunlaşma düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. 2004-2019 yıllarına ait dış ticaret verileri kullanılarak Kastamonu ilinin ürün ve ülke bazında ihracatı analiz edilmiştir. İhracatta yoğunlaşma oranını belirlemek amacıyla Gini-Hirschman Endeksi ve Yoğunlaşma Oranı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, ilin ihracatında yıllar itibariyle hem ürün hem de ülke bazında yoğunlaşmanın azaldığı ancak yine de yoğunlaşma oranlarının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak ihracatta ürün çeşitliliğinin artırılmasının yanında yüksek katma değerli ürünlerin ihracatında artış sağlanarak ve ilin sahip olduğu doğal kaynakların hammadde olarak ihraç edilmesi yerine yüksek katma değerli ürünlere dönüştürülerek ihraç edilmesi ilin ekonomik gelişimine katkı sağlayacaktır. Bunun yanında ilin iktisadi gelişimi için ihracat yapılan uluslararası pazar çeşitliliğinin de artırılması önem arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: İhracat, Dış Ticaret, İhracat Çeşitlendirmesi, Yoğunlaşma Oranı, Gini-Hirschman Endeksi, Kastamonu İli.

Concentration Analysis in the Context of Product and Market Diversification in Exports: A Research on the Province of Kastamonu

Abstract:

In globalizing world, export constitutes great significance in terms of the competitiveness of countries in the global market. However, when exports are dependent on a particular product and country group, it may cause instability in exports. By providing diversification in exports on the basis of products and countries, can be prevented these instability and can be eliminated fluctuations in export revenues. In this study, it is purposed to determine the concentration of export of Kastamonu province. The export on the basis of product and country was analyzed by

using foreign trade data covering the period from 2004 to 2019 for Kastamonu province. Gini-Hirschman Index and Concentration Ratio were used to specify the concentration in export. As a result of the analysis performed, it is seen that the concentration of export of the province's has decreased both on product and country basis over the years, but concentration ratio is still high. As a result, besides increasing the product variety in exports, by increasing exports of the high value-added products and converting the natural resources of the province into high value-added products instead of exporting them as raw materials products will contribute to the economic development of the province. In addition, it is important to increase diversification in international market for province's economic development.

Key Words: Export, Foreign Trade, Diversification of exports, Concentration Ratio, Gini-Hirschman Index, Province of Kastamonu.

1. Giriş

Ülkelerin dış dünya ile olan ticari ilişkileri iktisadi açıdan ülkelerin gelişimine büyük oranda katkı sağlamaktadır. İhracat açısından dış ticaret, ülkede üretim kapasitesini ve istihdamı artırıcı etkisinin yanında ülkeye sağladığı döviz gelirleri ile ülkenin ihtiyaç duyduğu döviz sıkıntısının azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Dış dünyada ülkeler ile rekabet olanağı elde edilebilmesi için üretimde verimlilik artışlarının gerçekleşmesine ve bu sayede ölçek ekonomilerinden yararlanılmasına ve dışsalılıkların artmasına imkân tanımaktadır. Bu noktada önemli olan ihracatın içerik olarak ne kadar ülkeye ve ne kadar ürün ile gerçekleştirildiğidir. Bu ise ihracat çeşitlendirmesinin ya da ihracat yoğunlaşmasının ne düzeyde olduğunun belirlenmesi ile anlaşılabilir. İhracat çeşitlenmesi ülkelerin ihraç ettikleri ürünlerin ve ülkelerin çeşitli olmasıdır. Bunun tam tersi ise ülkenin ihracat yapısında yalnızca belli başlı ülkeler ve ürünler olması durumudur ve bu ise ihracatta yoğunlaşmanın fazla olduğu anlamına gelmektedir.

Buradan hareketle ülkelerin dış dünya ile olan ilişkilerinde ağırlıklı olarak birkaç ürün ve ülke üzerinde yoğunlaşması ve ülkenin milli geliri içerisinde ihracatın büyük bir paya sahip olması, ülkenin yoğun olarak ticaret yaptığı ülkelerde olumsuz bir durum yaşanması sonucunda ihracat gelirlerinde dalgalanmalara ve ülke ekonomisinde sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle ülkelerin dış dünyada ticaret yaptığı ülkelerin ve ürünlerin çeşitliliğini artırması oluşabilecek olası sorunları ortadan kaldıracaktır.

Ekonomik gelişme süreci ülkelerin emek yoğun mallar yerine sermaye yoğun malları üretmeye başladığı yapısal bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm için ön koşul ülkelerin ihracatında talep esnekliğinin var olmasıdır. Böylece ülkeler ticaretin olumsuz koşullarından korkmadan küresel ihracat pazarından yararlanabilir. Çoğu gelişmekte olan ülkede yurt içi talep genellikle düşük olduğundan ihracat uzun vadede ülkenin kişi başına gelirini artırma konusunda birkaç kanaldan biridir. Ticari mallara bağımlı olan ya da ihraç ettiği ürün sepeti dar olan çoğu ülke, ihracattaki istikrarsızlık ile esnekliği düşük ve istikrarsız küresel talepten mustarip olmaktadır. Bu nedenle ihracat çeşitliliğinin sağlanması bu sorunları hafifletmenin bir yoludur. Ülkelerin ihracat çeşitlenmesinde başarılı olması ve dünya pazarından yararlanabilmesi için ihracatının küresel anlamda rekabetçi olması gerekmektedir (Hesse, 2008: 1).

Anlatılanlar bağlamında çalışmanın amacı Kastamonu ili için ürün ve ülke bazında ihracatta yoğunlaşma düzeyinin belirlenmesidir. Bunun için 2004-2019 dönemine ait dış ticaret verileri Gini-Hirschman Endeksi (GHI) ve Yoğunlaşma Oranı (CR) kullanılarak

analiz edilmiştir. Yapılan çalışmanın ilk bölümünde ihracat çeşitliliği hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümünde konu ile ilgili olan literatür incelenmiştir. Üçüncü bölümde belirtilen endeksler yardımıyla yoğunlaşma düzeyi analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde analizler sonucunda elde edilen bulgular verilmiş ve son bölümde ise elde edilen bulgular için genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. İhracat Çeşitlendirmesi

İhracat çeşitlendirmesi, bir ülkenin mevcut ihraç ürünü karması veya ihracatın yapılacağı yerin bileşimindeki değişik olarak tanımlanmaktadır (Ali, Alwang, & Siegel, 1991). İhracat çeşitlendirmesinin yatay ve dikey çeşitlendirme olarak bilinen iki farklı yapısı vardır. Yatay çeşitlendirme ekonomik ve politik riskleri azaltmak amacıyla aynı sektör (birincil, ikincil ve üçüncül) içindeki mevcut ihracat sepetlerine yeni ürünler eklenerek ülkenin ihracat karışımına yeni ülkeler eklenmesidir. Dikey çeşitlendirme yarı mamul üretiminde birincil sektörden üçüncül sektöre geçerek, işleme, pazarlama veya diğer hizmetler gibi artan katma değerli faaliyetler sayesinde mevcut ürünler için daha fazla kullanım alanının oluşturulmasıdır. Çeşitlendirme hammaddelere göre daha yüksek fiyat istikrarına sahip olduğundan büyüme ve istikrarı arttırmaya yardımcı olabilir. Uzun dönemli sürdürülebilir ihracat artışları için hem yatay hem de dikey çeşitlenme gereklidir (Samen, 2010:4-5).

Gelişmekte olan ülkelerde ihracat çeşitlendirmesi geleneksel ihracattan geleneksel olmayan ihracata ilerleme olarak düşünülür. Çeşitlendirme daha geniş bir ihracat temeli sağlayarak, ihracat gelirlerindeki istikrarsızlığı azaltabilir, ihracat gelirlerini, yüksek katma değerli ürünleri ve çeşitli kanallar yoluyla büyümeyi artırabilir. Bu kanallar, yaparak öğrenmenin yanında geniş teknik ve bilimsel eğitimler yoluyla gelişmiş bir teknoloji kapasitesi, benzer aktivitelerde ileri ve geri bağlantıların kolaylaştırılması, piyasanın gelişiminin artması, ölçek ekonomileri ve dışsallıklardır (Samen, 2010:4). İhracat çeşitlendirmesi ile ilişkili dışsallıklar, çeşitlendirilmiş ihracat yapılarına sahip ülkelerin uzun zaman dilimlerinde hızla büyümesine de neden olabilir. İhracat çeşitlendirmesiyle bağlantılı yeni üretim tekniklerinin, bilgi yayımları, yeni organizasyonel ve girişimcilik becerilerinin kazanılması ve sermaye oluşumu için teşvikler yoluyla diğer faaliyetlere fayda sağlaması muhtemeldir (Al-Marhubi, 2000, s. 559).

İhracat çeşitlendirmesinden iki ana etki beklenebilir. Bunların ilki, ihracat kazançlarında istikrar artışı ve dolayısıyla gelirden ve ekonomik faaliyetlerde aşırı dalgalanma riskinin azalması; ikincisi ise artan ihracat kazançları ve dolayısıyla garantili bir ekonomik büyüme olarak sayılabilir (Wilhelms, 1967; Agosin vd., 2012: 296).

İhracat çeşitlendirmesinin amacı; ihracatın belirli birkaç malda yoğunlaşması sonucu ortaya çıkabilecek olan iktisadi ve siyasi riskleri azaltmaktır. Azaltılacak ekonomik riskler kısa vadede olumsuz makroekonomik etkileri olan (büyüme, istihdam, yatırım planları, ihracat ve ithalat kapasitesi, enflasyon, döviz nakit akışı, sermaye çıkışı, borç geri ödemesi) döviz gelirindeki dalgalanmalar ve istikrarsızlıklar, uzun vadede ise kısa dönemdeki etkileri şiddetlendiren ticaret eğilimlerinde öngörülemez düşüşlerdir. Kırılgan ekonomilerde iç savaş riski ve hükümetin zayıflaması ise politik risklerdir. (Samen, 2010:6).

İhracat gelirleri az sayıda ürün ve ülkeye dayalı olan dışa açık bir ülkede, ihracat mallarının fiyatında yaşanabilecek olası dalgalanmalar ve talep daralmaları ihracat gelirlerinde istikrarsızlığa sebep olabilir. Eğer ihracat çeşitli ülkelere yönelik ve çeşitli

mallara dayalı olarak yapılıyorsa, olası istikrarsızlıkların önüne geçilebilecektir. Yani ihracat çeşitlendirmesinin sağlanması olası riskleri azaltabilecektir (Küçükiremitçi vd., 2010: 2).

3. Literatür İncelemesi

Bu bölümde farklı zaman aralıklarında ve farklı ülkeler için ihracatta yoğunlaşma düzeyini inceleyen çalışmalar derlenmiştir.

Akar ve Ay (2019), yaptıkları çalışmada Türkiye ekonomisi için ihracatta ürün ve ülke çeşitliliğini araştırmışlardır. Türkiye'nin ihracatında belirlenen ürün ve ülkelere göre çeşitlenme düzeyini hesaplamak için yoğunlaşma oranı (CR_m) kullanmışlardır. Elde ettikleri sonuç Türkiye'nin ihracat kompozisyonunda çeşitlenmenin arttığını göstermiştir.

Erkan ve Sunay (2016), Türkiyenin ihracatında ürün ve pazar yoğunlaşma düzeyini 2000-2014 yıllarını kapsayan dönemde Ticaret Yoğunlaşma Oranı ve Gini-Hirschman Endeksi kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucuna göre Türkiye'nin ihracatında ürün ve pazar bazında yoğunlaşmalarının azaldığı görülmüştür.

Kösekahyaoglu (2007) tarafından yapılan çalışmada 1980–2005 dönemi için Türkiye dış ticaretinde ürün bazlı yoğunlaşma düzeyi Gini-Hirschman İndeksi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, 1980'li yılların başlarında ihracatta ürün çeşitliliğinde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bulgular 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği anlaşması ile ithalatın ürün dağılımında küçük bir değişim yaşanırken ihracatın yapısında önemli değişiklikler yaşanmadığını göstermiştir.

Doğan ve Soyyiğit Kaya (2011) yaptıkları çalışmada Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin dış ticaretinde ülke ve fasıl bazlı değişimleri belirlemek amacıyla yoğunlaşma oranı (CR) ve Herfindahl indeksi (H-I) kullanmışlardır. Bulguları, Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatta yapısal bir değişim olduğunu göstermekte iken, ithalatta Avrupa Birliği'ne bağımlılığın azalması yönünde yapısal bir değişim sağlanmadığını göstermektedir.

Karadayı (2019), Denizli ve Güney Ege Bölgesi için ihracat ve ithalat yoğunlaşma oranlarını hesaplayarak pazar ve sektörel yoğunlaşmayı araştırmıştır. Elde ettiği sonuçlar incelenen dönemde dalgalanmalar olsa da Denizli'nin ve Güney Ege Bölgesi'nin belli bir dış ticaret eğilimine sahip olduğunu ve dış ticarete sektörel yoğunlaşmanın pazar yoğunlaşmasından daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Çevirmez (2019), Türkiye'de ihracatta sektörel ve bölgesel yoğunlaşmayı ortaya koymak amacıyla hem ürün hem de ülke bazında yoğunlaşma oranlarını hesaplamıştır. Yoğunlaşma Oranı ve Herfindahl (HI) indeksi kullanılarak yapılan analiz sonuca göre ürün yoğunlaşması belli dönemlerde artmış, ülke yoğunlaşması ise zaman içerisinde azalmıştır.

Azgün ve Takım(2016) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin dış ticaretinde mal ve piyasa yoğunlaşması 1996-2015 dönemi için Gini-Hirschman Endeksi ile araştırılmıştır. Elde ettikleri sonuca göre yoğunlaşma düzeyinin çok fazla olmadığı saptanmıştır.

Kuşat (2015) tarafından yapılan çalışmada, GB Antlaşması sonrası Türkiye-BRICS arasındaki ürün ve ülke bazlı yoğunlaşma Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda; GB Antlaşması sonrası; ülke bazlı ticari yoğunlaşmanın Rusya'dan Çin'e doğru kaydığı gözlenmiştir.

Yağlı ve Albayrak (2014), yaptıkları çalışmada 2002-2013 yılı dönemi tarım ve gıda ürünleri ithalat ve ihracatının ürün ve ülke yoğunlaşmasını fasıl, GTİP ve ülke bazlı olarak ayrı ayrı toplam ticaret açısından analiz etmişlerdir. Elde ettikleri sonuca göre Türkiye tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde ihracat ve ithalatta ürün ve ülke çeşitlenmesini artırmıştır.

Altay vd.(2010) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin ithalat, ihracat ve genel olarak dış ticaret ilişkileri 68 ülke verisi ile 2000-2017 döneminde ihracat ve ithalat yoğunluk endeksleri kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ilgili dönemde Türkiye'nin ithalat ve ihracatı çoğunlukla sınır komşusu olduğu ülkelerde daha sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkeleri sınıflandırmasında yer alan bir çok ülkede yoğunlaşmıştır.

4. Yöntem

Çalışmada kullanılan veriler TÜİK ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) dış ticaret istatistiklerinden derlenmiştir. Araştırmada Kastamonu ilinin ihracatta yoğunlaşma oranının hesaplamak amacıyla Gini-Hirschman İndeksi (GHİ) ve Ticari Yoğunlaşma Oranı (CR_m) kullanılmıştır.

4.1. Yoğunlaşma Oranı (CR_m)

Yoğunlaşma oranı aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanmaktadır. Bu oran, belli sayıdaki firma, madde, fasıl veya ülkenin kümülatif paylarını ifade eder (DİE, 2003). Formülde CR_m; yoğunlaşma oranını, P_i ise firma, ürün, sektör veya ülkenin payını göstermektedir (Erkan ve Sunay, 2016: 1831, Dilek, 2017:55-56).

$$CR_m = \sum_{i=1}^m p_i \times 100$$

Oran 0 ile 100 arasında bir değer almakta ve yukarıda belirtilen formül yardımıyla hesaplanmaktadır (Küçükkiremitçi vd., 2010). Hesaplanan değerler, 0-30 arasında ise düşük, 31-50 arasında ise orta, 51-70 arasında yüksek ve 71-100 arasında ise çok yüksek yoğunlaşma olduğunu ifade eder (Yağlı ve Albayrak, 2014: 1723). Burada CR1 en büyük birimin payı, CR_m ise m'inci birimin kümülatif payını göstermektedir. M değerinin seçilme işlemi tamamen keyfi olmakla birlikte genellikle yapılan çalışmalarda, CR4, CR8 değerleri hesaplanmaktadır. Birim sayısının az oluşu yoğunlaşmanın artması anlamına gelmektedir (DİE, 2003).

4.2. Gini-Hirschman Endeksi (GHİ)

Aşağıdaki formülde n tane ihracat malı olduğu varsayımında, x_i ülkenin t döneminde belli bir mal ihracatı, X ülkenin t döneminde toplam ihracatı ise ihracatta yoğunlaşma katsayısı aşağıdaki formül ile gösterilebilir (Michaely, 1958, s. 723);

$$GHI_x = 100 \sqrt{\sum_{k=1}^n \left(\frac{x_i}{X}\right)^2}$$

Aynı hesaplama ithalat yoğunlaşmasını ölçmek içinde kullanılabilir. İhracatın tek bir maldan oluştuğu, yoğunlaşmanın mümkün olan en yüksek değeri 100 olup, olabilecek en düşük değer ise $\frac{100}{\sqrt{n}}$ dir (Michaely, 1958, s. 723).

5. Bulgular

5.1. İlin Dış Ticaret Görünümü

Analiz sonuçlarına geçilmeden önce Kastamonu ilinin dış ticaret yapısı incelenmiştir. İlin dış ticaret dengesi, en çok ihracat yaptığı ülkeler ve ürün gruplarının toplam ihracat içindeki payları verilmiştir. Tablo 1’de Kastamonu ilinin dış ticaret verileri gösterilmektedir. Aşağıdaki tabloya göre il genellikle dış açık vermektedir. 2009, 2012, 2013 ve 2019 yıllarında ise dış fazla vermiştir.

Tablo 1: Kastamonu İli Dış Ticaretinin Görünümü

Yıllar	İthalat (\$)	İhracat (\$)	Denge (\$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2009	38.276.665	82.726.456	44.449.791	216,1
2010	33.908.752	7.117.531	-26.791.221	21
2011	32.387.356	29.209.732	-3.177.624	90,2
2012	29.570.977	30.383.392	812.415	102,7
2013	56.615.623	129.425.028	72.809.405	228,6
2014	62.677.649	43.778.186	-18.899.463	69,8
2015	159.071.176	42.993.234	-116.077.942	27
2016	151.934.312	43.395.844	-108.538.468	28,6
2017	216.325.446	92.599.942	-123.725.504	42,8
2018	244.942.823	125.042.327	-119.900.496	51
2019	87.906.063	94.512.167	6.606.104	107,5

Kaynak:TÜİK dış ticaret istatistiklerinden derlenmiştir

Tablo 2’de 2004-2019 yılları arasında Kastamonu ilinin en çok ihracat yaptığı ilk üç ülke ve serbest bölge verilmiştir.

Tablo 2:Yıllar İtibariyle Kastamonu İlinin İhracat Yaptığı Ülke ve Serbest Bölgeler

Yıllar	1.	2.	3.
2004	Almanya	İtalya	İrlanda
2005	Hindistan	Çin	Romanya
2006	Güney Kore	Samsun Serbest Bölg.	İsveç
2007	Samsun Serbest Bölg.	Finlandiya	Bulgaristan
2008	Samsun Serbest Bölg.	Hindistan	Çin
2009	Çin	İngiltere	Avusturya
2010	İtalya	Almanya	Rusya
2011	Bulgaristan	KKTC	Belçika
2012	İtalya	Belçika	Rusya
2013	Çin	İtalya	Belçika
2014	Almanya	İtalya	Rusya
2015	İtalya	Almanya	Belçika
2016	Almanya	İtalya	Kırgızistan
2017	Çin	Belçika	Bulgaristan
2018	İtalya	Belçika	Fas
2019	Belçika	Fas	İtalya

Kaynak: TİM Dış ticaret istatistiklerinden derlenmiştir (Erişim Tarihi:10.02.2020).

Tabloda görüldüğü gibi ilin en çok ihracat yaptığı ilk üç ülke yıldan yıla farklılaşmıştır. İtalya ve Belçika hemen hemen her yıl ihracat yapılan ilk üç ülkede yer almaktadır. Fakat ihracatta ilk üç sırada yer alan ülkeler her yıl farklılaşsa da ihracatın ilk üç ülkedeki payı çok yüksektir. Bu konu ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Aşağıdaki tabloda 2013-2019 döneminde ilin ihracatındaki sektörlerin toplam ihracat içindeki payları verilmiştir. Kastamonu ilinin ihracatında en büyük payın “İmalat Sanayi” ile “Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri” olduğu görülmektedir. Madencilik ve Taşocaklığı sektörü ile Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinin ihracat içerisindeki payları oldukça düşüktür.

Tablo 3: Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.4) Göre İhracat (%)

Yıllar	Tarım, ormancılık ve	Madencilik ve	İmalat	Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi	Toplam
--------	----------------------------	------------------	--------	--	--------

	balıkçılık	taşocakçılığı		ve iyileştirme faaliyetleri	
2013	0.0	72.1	21.6	6.3	100
2014	0.0	20.5	53.4	26.2	100
2015	0.5	15.5	64.8	19.2	100
2016	0.5	13.7	74.1	11.7	100
2017	0.6	50.6	31.2	17.6	100
2018	0.2	6.3	60.9	32.6	100
2019	0.3	5.8	47.4	46.5	100

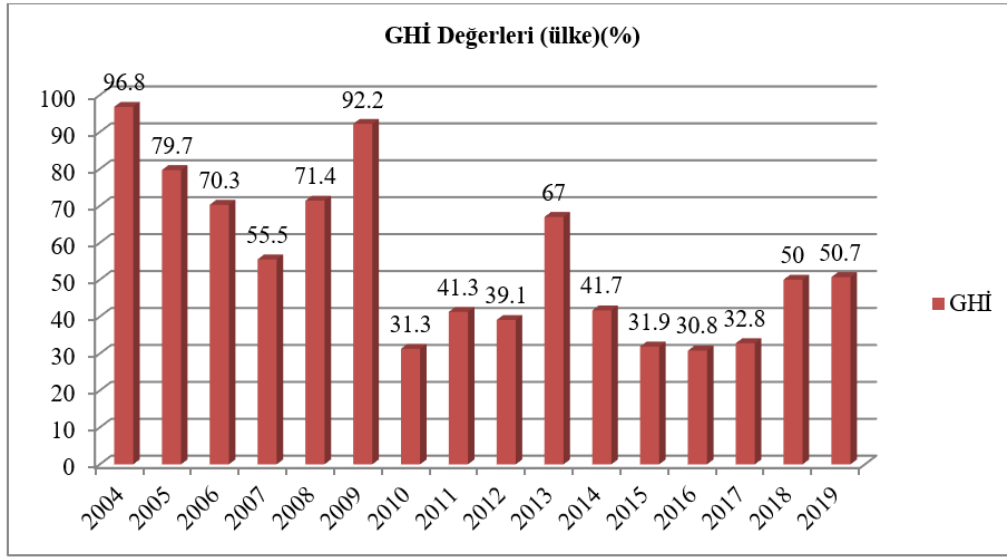
Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerden yararlanılarak hazırlanmıştır (Erişim Tarihi: 05.07.2021).

Kastamonu ili zengin orman kaynaklarına sahip olmasına rağmen ihracat içinde orman ürünlerinin payı düşüktür. Kandemir ve Ayhan (2018)'a göre Kastamonu ili sahip olduğu orman kaynaklarını yeteri kadar ihracatına yansıtamamaktadır. Sahip olunan orman kaynakları hammadde olarak ilgili sektörde üretim yapan diğer illere gittiğinden dolayı, hammaddelerin yüksek katma değerli ürünlere dönüştürülmesi konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu ise zengin orman kaynaklarına sahip olan Kastamonu ilinin ihracat kalemlerinde bu sektörün payının düşük olmasına neden olmaktadır.

5.2. Kastamonu İli Dış Ticaretinin Pazar Bazında Yoğunlaşma Analizi

2019 yılı itibarıyla Kastamonu ili 76 ülkeye ve 2 serbest bölgeye ihracat yapmıştır. İlin çok ihracat yaptığı ülkeler, Belçika, Fas ve İtalyadır. Aşağıdaki grafiklerde Kastamonu ilinin 2004-2019 dönemine ait yoğunlaşma oranları verilmiştir.

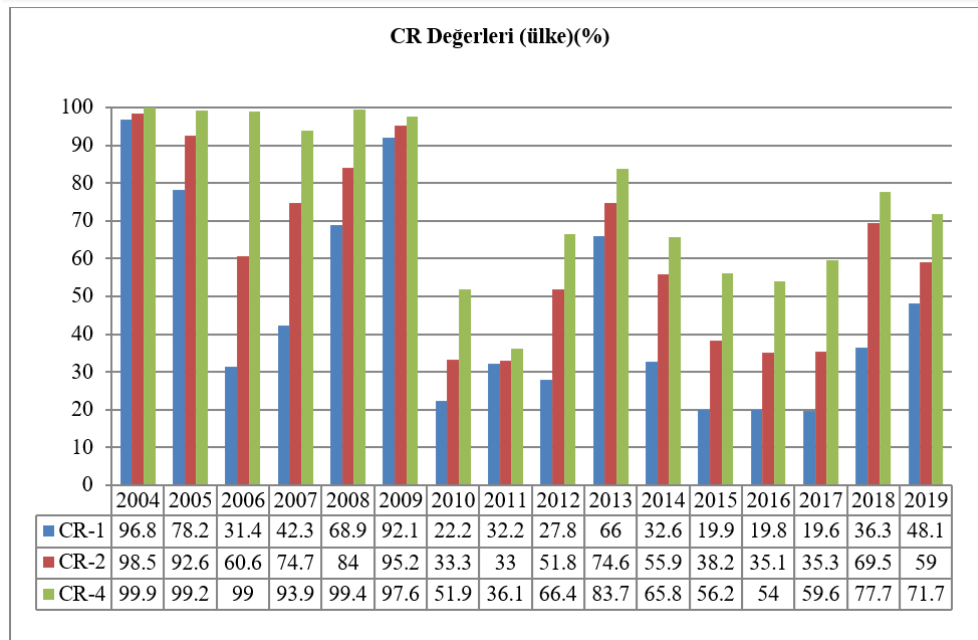
Grafik 1: Ülkelere Göre Yoğunlaşma Oranı (GHI)

Kaynak: TİM Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak hesaplanmıştır (Erişim tarihi: 10.02.2020).

Grafik 1'e göre, GHI oranı 2005 yılından sonra azalmaya başlamış fakat kriz yılı olan 2008 yılında ise oran yeniden yükselmeye başlamıştır. Daha sonraki yıllarda azalma olsa da dalgalı bir seyir izlemiştir. Genel olarak bakıldığında ise ihracatta ülke bazında yoğunlaşmanın azaldığını söylemek mümkündür. 2004 yılında 96,8 olan bu oran 2019 yılına gelindiğinde 50,7'ye gerilemiştir.

Grafik 2: Ülkelere Göre Yoğunlaşma Oranı (CR)

Kaynak: TİM Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak hesaplanmıştır (Erişim tarihi: 10.02.2020).

İlin en çok ihracat yaptığı ülkenin toplam ihracat içindeki payını gösteren CR₁ değerinde GHI endeksi ile paralellik göstermektedir. 2004 yılında 96,8 iken 2019 yılında bu oran 48,1'e gerilemiştir. CR₁ değerinin 31-50 aralığında olması orta derecede yoğunlaşma

olduğunu göstermektedir (Yağlı ve Albayrak, 2014). 2019 yılı CR₁ değeri 48,1 olup orta derecede yoğunlaşma söz konusudur.

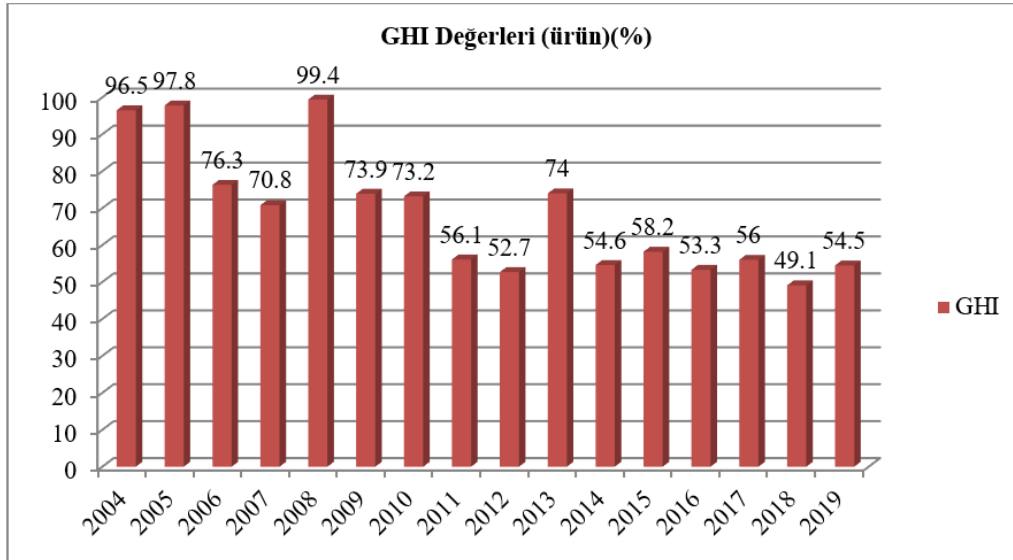
CR₂ ve CR₄ oranlarında benzer şekilde yıllar itibariyle azalış eğilimindedir. Yoğunlaşma oranının 51-70 arasında olması yüksek yoğunlaşma oranını; 71-100 aralığında olması ise çok yüksek düzeyde yoğunlaşma olduğunu ifade eder (Yağlı ve Albayrak, 2014). CR₂ değerine göre 2019 yılında yüksek düzeyde yoğunlaşma ve CR₄ değerine göre ise çok yüksek düzeyde yoğunlaşma söz konusudur. 2019 yılında ihracatın yoğunlaştığı ilk dört ülke sırasıyla İtalya, Belçika, Fas ve Çin' dir.

Elde edilen sonuçlara göre Kastamonu ilinin ihracatı belli başlı ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Bu durumda ilin ihracatında büyük bir paya sahip olan bu ülkelerin ilin söz konusu mallarına olan taleplerinde meydana gelebilecek değişimler ve bu ülkelerin ekonomilerinde yaşanabilecek olası sorunlar Kastamonu ilinin ekonomisini önemli ölçüde etkileyecektir.

5.3. Kastamonu İli Dış Ticaretinin Ürün Bazında Yoğunlaşma Analizi

İlin ihraç ettiği ürünlerde çeşitliliğin sağlanıp sağlanmadığını ölçmek için ürün bazında yoğunlaşma katsayıları hesaplanmıştır. Aşağıdaki grafikte GHI değerleri verilmiştir.

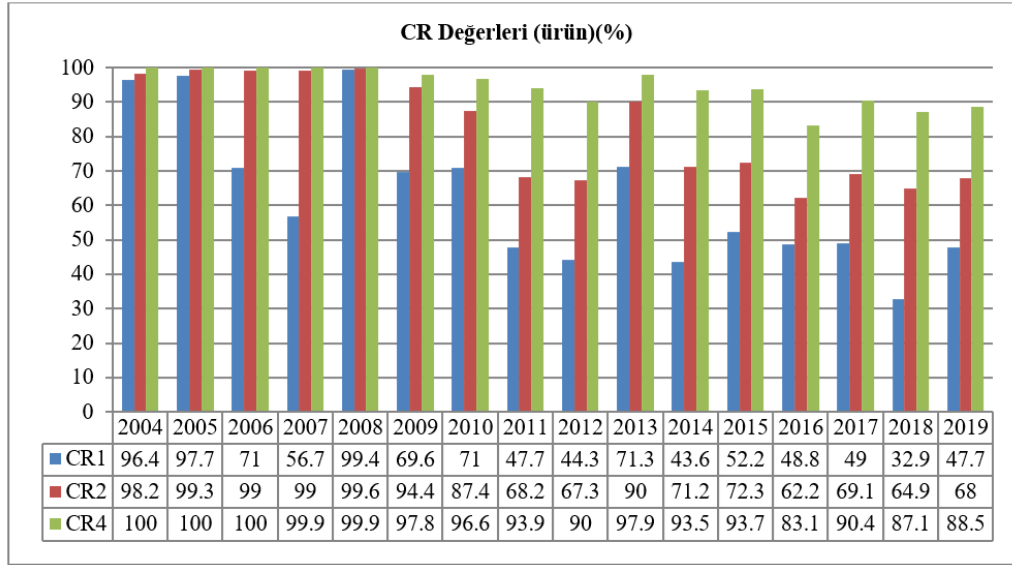
Grafik 3: Ürün Bazında Yoğunlaşma Düzeyi (GHI)

Kaynak: TİM Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak hesaplanmıştır (Erişim tarihi: 10.02.2020).

Yukarıdaki grafiğe göre ilin ihracatında ürün bazlı yoğunlaşma oranını gösteren GHI oranında 2006 yılından itibaren düşüş başlamış fakat 2008 ve 2013 yıllarında yeniden artmıştır. Genel itibariyle bakıldığında ise yoğunlaşma oranlarında düşüş yaşandığı görülmektedir. 2004 yılında 96,5 olan oran 2019 yılına gelindiğinde 54,5'e gerilemiştir.

Grafik 4: Ürün Bazında Yoğunlaşma Düzeyi (CR)

Kaynak: TİM Dış Ticaret İstatistikleri kullanılarak hesaplanmıştır (Erişim tarihi: 10.02.2020).

Yukarıdaki grafiğe göre toplam ihracat içinde en çok ihraç edilen ürünün payını gösteren CR₁ değerleri yıllar itibariyle azalmıştır. Benzer şekilde CR₂ değerinde de azalma olduğu görülmektedir. Toplam ihracat içinde ilk dört ürünün payını ifade eden CR₄ oranında da azalma vardır fakat bu oranın 88,5'tir. Bu oranın 71-100 arasında olması çok yüksek düzeyde yoğunlaşma olduğunu ifade etmektedir (Yağlı ve Albayrak, 2014).

Her ne kadar ilin ihracatında en yüksek paya sahip ürünlerin yoğunlaşma oranları yıllar itibariyle azalsa da toplam ihracat dört üründe yoğunlaşmaktadır. İlin ihracatında en büyük paya sahip ilk dört ürün 2019 yılında sırasıyla Mücevher, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri, Hazırgiyim ve Konfeksiyon ile Madencilik Ürünleridir. Bu ise ihraç ürünlerinin dış talebinde yaşanabilecek dalgalanmalar karşısında ilin ihracat gelirlerinde de istikrarsızlığa neden olabilecektir.

Yapılan analizler ilgili dönemde Kastamonu ilinin hem ürün hem de ülke bazında çeşitliliği artırdığını göstermiştir ama yine de yoğunlaşma düzeyi yüksektir. İlin en çok ihracat yaptığı dört ürün ve ülkenin toplam ihracat içindeki payları çok yüksektir. Ayrıca ilin sahip olduğu doğal kaynakların toplam ihracat içindeki payı da düşüktür. KUZKA tarafından yayımlanan rapora göre; Kastamonu ili sahip olduğu orman varlıklarının önemli bir bölümü, diğer illere hammadde olarak gönderildiğinden dolayı ihracatına yansıtılmamaktadır. Dolayısıyla il orman varlıklarının potansiyelinden yeterince faydalanamamaktadır (KUZKA, 2015).

6. Sonuç

Dış ticaret günümüz dünyasında ülkeler için vazgeçilmeyecek bir kalkınma fırsatıdır. Ülkeler küresel talepten kendi lehine faydalanabilmek için dış ülkelerin talep koşullarına uygun bir ihracat yapısına sahip olmalıdır. Bunu yaparken de sadece belli başlı ürünleri değil çok sayıda farklı malı dışarıya satmalıdır. Dahası belli başlı ülkelere ihracat yapmak yerine ihracat pazarlarını da çeşitlendirmelidir. İhracatta çeşitlendirmenin ne düzeyde olduğunun saptanabilmesi için yoğunlaşma oranları hesaplanmaktadır.

Bu çalışmada Kastamonu'nun ihracatında ürün ve pazar yoğunlaşmasının ne düzeyde olduğunun belirlenmesi için, 2004-2019 dönemini kapsayan verilerle ilin ihracatı analiz edilmiştir. Analizde Gini-Hirschman İndeksi ve Ticari Yoğunlaşma Oranı kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Kastamonu ilinin ihracatında ürün ve pazar bazında yoğunlaşma düzeyi azalma eğiliminde olmakla birlikte halen yüksek düzeyde ürün ve pazar yoğunlaşmasının olduğunu göstermektedir. 2019 yılında Kastamonu'nun en çok ihracat yaptığı dört ülke sırasıyla; İtalya, Belçika, Fas ve Çin'dir. En çok ihracat yaptığı ilk üç ürün ise sırasıyla Mücevher, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri, Hazırgiyim ve Konfeksiyondur. Bu ülke ve ürünlerin toplam ihracattan aldıkları paylar yüksektir.

Kastamonu ili zengin doğal kaynaklara sahip olup ihracat potansiyeli yüksek olan bir ildir. Bol miktarda orman ve maden kaynaklarına sahiptir. Fakat sahip olduğu orman kaynakları ilin ihracatında önemli bir yerde değildir. Kastamonu'da hammaddeyi yarı mamule dönüştüren iki büyük işletme faaliyet göstermektedir. Ancak bu işletmeler bağlı oldukları işletmeye üretim gerçekleştiren fabrikalardır (KUZKA, 2015).

Sonuç olarak, ilin iktisadi anlamda gelişimine fayda sağlaması için ihracatında zengin olarak sahip olduğu ürünlerin payını artırmalıdır. Bunun yanında dış talepten ve fiyat dalgalanmalarından olumsuz etkilenmemesi için ihraç ettiği ürün ve ülke sayısını artırmalıdır. Bu sayede ihracat ilin gelişimine büyük ölçüde katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Agosin, M. R., Alvarez, R., & Bravo-Ortega, C. (2012). Determinants of Export Diversification Around the World: 1962–2000. *The World Economy*, 295-315.
- Akar, G., & Ay, A. (2019). Ürün ve Ülke Açısından İhracat Çeşitlendirmesi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 116-127.
- Ali, R., Alwang, J., & Siegel, P. B. (1991). Is Export Diversification the Best Way to Achieve Export Growth and Stability? A Look at Three African Countries. *World Bank Working Papers*(729).
- Al-Mahrubi, F. (2000). Export diversification and growth: an empirical investigation. *Applied Economics Letters*, 559-562.
- Altay, H., Çelebioğlu, F., & Şen, A. (2010). Ticari Yoğunlaşma Kapsamında Türkiye'nin Küresel Ölçekli Dış Ticaret Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(26).
- Azgün, S., & Takım, A. (2016). Türkiye'nin Dış Ticaretinde Mal ve Ülke Yoğunlaşması. 2. *Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi*, 275-282.
- Çevirmez, E. O. (2019). Türkiye İhracatının Ürün ve Ülke Bazında Yoğunlaşma Analizi. *Ekonomi Notları*(12).
- DİE. (2003). *Dış Ticarete Yoğunlaşma 2001*. Ankara: T.C . Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Dilek, S. (2017). *Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi*. Seçkin Yayınları
- Doğan, S., & Kaya, S. S. (2011). Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Dış Ticaretinin Ülke ve Fasil Bazlı Yoğunlaşma Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*(14), 1–18.
- Erkan, B., & Sunay, Z. F. (2016). Türkiye'nin İhracatının Yoğunlaşma Perspektifinde Analizi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* , 5(7), 1823-1842.

- Hesse, H. (2008). Export Diversification and Economic Growth. *Commission on Growth and Development Working Paper*(21), 1-36.
- Kandemir, O., & Ayhan, D. (2018). Kastamonu İlinin Ekonomik Gelişiminde Ormanlık Sektörünün Önemi. Editörler: N. Ç. Çelikdemir, A. O. Onağ, & Ö. Akpınar, *Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar I* (s. 55-68).
- Karadayı, A. (2019). Dış Ticarete Yoğunlaşma: Türkiye'den Denizli İli Örneği. *Journal Of Economics, Finance And Accounting (JEFA)*, 6(4), 236-247.
- Kösekahyaoglu, L. (2007). Türkiye Dış Ticaretinde Ürün Ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980-2005 Dönemi Üzerine Karsılastırmalı Bir Analiz. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 15-34.
- Kuşat, N. (2015). Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi. *Yönetim Ve Ekonomi* , 22(1), 219-238.
- KUZKA (Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı). TR82 Bölgesi İhracat Analizi. http://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_10_AT5J68JT_TR82-bolgesi-ihracat-analizi.pdf. Erişim Tarihi:10.02.2020.
- Küçükkiremitçi, O., Karaca, M. E., & Eşiyok, B. (2010). *Türkiye'nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü.
- Michaely, M. (1958). Concentration of Exports and Imports: An International Comparison. *The Economic Journal*, 68(272), 722-736.
- Samen, S. (2010). A Primer On Export Diversification: Key Concepts, Theoretical Underpinnings And Empirical Evidence. *Growth and Crisis Unit World Bank Institute*.
- TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi), İhracat Rakamları. <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>. Erişim Tarihi: 10.02.2020.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), Dış Ticaret İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>. Erişim Tarihi:10.02.2020.
- Wilhelms, H. (1967). Export Diversification in Latin America. *Intereconomics*, 46-48.
- Yağlı, T., & Albayrak, K. (2014). Türkiye'nin Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticaretinde Yoğunlaşma Düzeyleri. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi* (s. 1722-1730). Samsun: Uluslararası Tarım ve Ticaret .